

IN MEMORIAM

Prof. dr. Andrej Moritsch (1936–2001)

V drugi polovici sedemdesetih let je Andrej Moritsch na domačijo v Pošišču v Ziljski dolini prvič povabil slovenske in avstrijske zgodovinarje tedanje mlajše generacije. Srečanje je kljub številnim razlikam v pogledih preraslo v dolgoletno prijateljstvo in sodelovanje raziskovalcev z obeh strani meje. V soboto, 3. marca 2001 smo se v Ziljski dolini znova skupaj zbrali skoraj vsi udeleženci sestanka izpred četrto stoletja, tokrat, da bi se skupaj s številnimi drugimi žalujočimi zadnjič poslovili od Andreja in se mu tiho še enkrat zahvalili, da nas je tesno in ustvarjalno povezal med seboj.

Prof. Dr. Andrej Moritsch je kljub neprijetni bolezni, ki ga je spremljala že nekaj časa, umrl nepričakovano, 27. februarja 2001, po težki operaciji v deželni bolnici v Beljaku. Kolegi in prijatelji v Sloveniji, v Avstriji, v Italiji ter v številnih drugih deželah Srednje Evrope – vse do Moskve in ZDA smo obnemeli ob novici, da ga ni več, saj je minilo le dobrih pet let, ko je poln načrtov in optimizma praznoval šestdesetletnico.¹ Le tri leta pred jubilejem, leta 1993, ko je postal redni profesor na novo ustanovljenem Inštitutu za zgodovino vzhodne in jugovzhodne Evrope na celovški univerzi, se je z Dunaja znova preselil na domačo Koroško. Zaposlitev na univerzi v Celovcu, ustanovitev novega inštituta, ki ga je vodil, in vrnitev na obnovljeno domačijo je doživljal kot življenjsko prelomnico, s katero naj bi se začelo novo poglavje tudi v njegovem strokovnem in intelektualnem delu. To naj bi bilo, še bolj kot prej, usmerjeno k večnacionalnemu prostoru med »Alpami in Jadranom«, ki mu je posvetil pozornost že s svojo disertacijo o Trstu in bližnjem tržaškem zaledju in, ki je tudi kasneje – kot je večkrat omenjal – pomembno zaznamovalo njegovo intelektualno radovednost, njegova strokovna zanimanja, pa tudi njegov odpor do ozko nacionalno obarvanega odnosa do preteklosti in sodobnosti. »V alpsko jadranskem prostoru je bilo oblikovanje medsebojnega razmerja med državo in narodom posebej težavno in boleče,« je zapisal v uvodu v obsežno zgodovinsko knjigo, posvečeno ozemlju med Alpami in Jadranom, ki jo je zasnoval in uredil.² »Preveč raznolike in nerazmejljive so bile – in so marsikje še danes – jezikovno-etnične strukture ... Nasilni poskusi nacionalne in državne homogenizacije, ki so sledili vsakemu novemu črtanju meja, so sicer drastično slabili narodne manjšine, niso pa jih mogli prisiliti, da bi povsem izginile ...« Enostransko oziranje v preteklost je v takšnem okolju neizogibno in vedno znova spodbujalo konflikte in nasprotja, je ugotavljal Moritsch, zato bi moral zgodovinar poskušati preseči nacionalne okvire in se ozreti po vsej zgodovini geografskega prostora, ne glede na njegove jezikovne in narodne delitve.

Moritsch se je po prihodu na univerzo v Celovcu tako zavzeto posvetil projektu, ki ga je imenoval »zgodovina brez meja«. Vse od leta 1993 je prirejal mednarodna strokovna srečanja in serije predavanj, ki so zvečinoma potekala v katoliškem domu v Tinjah, delno pa tudi na celovški univerzi in na njegovem domu v Pošišču v Ziljski dolini (podroben načrt je imel pripravljen tudi za predavanja spomladi leta 2001, ki pa jim ni mogel več prisostvovati). Gradiva s strokovnih in predavateljskih srečanj je nato objavljaval v zbirki *Zgodovina brez meja / Unbegrenzte Geschichte*. »Nacionalne zgodovine so napisane,« je dejal maja leta 2000 na posvetu o odnosih med Avstrijo in Slovenijo, ki ga je organiziralo avstrijsko veleposlaništvo. »Napisane so bile s težnjo po politizaciji etnosa in njegovi ozemeljski vključitvi

¹ Te smo se tedaj spomnili tudi v Zgodovinskem časopisu, gl. P. Vodopivec, Prof. dr. Andrej Moritsch – šestdesetletnik, Zgodovinski časopis 50/1996, št. 4, str. 595-597. Članek v jubileju prinaša tudi glavne Moritscheve biografske in bibliografske podatke, zato jih tu vseh ne ponavljam.

² Alpen-Adria, Zur Geschichte einer Region, Andreas Moritsch (Hrsg.), Mohorjeva družba – Celovec 2001, 628 str.

v nacionalno državo ... Zdaj potrebujemo novo zgodovino! Kar potrebujemo, je zgodovinopisje s transnacionalnim pristopom, tako kot se bodo v prihodnji Evropi oblikovale transnacionalne pokrajine. Ne razmejevanje psevdo-različnih narodov, temveč pospeševanje skupnega življenja različnih narodnosti z upoštevanjem njihovih posebnih lastnosti mora biti ena prednostnih nalog družboslovja in zlasti zgodovinopisja ...»

Moritscheva težnja po vzpostavljanju mostov in vezi med avstrijskimi, slovenskimi in drugimi slovanskimi kolegi, mi je bila osebno posebej blizu. Ideja o avstrijskih znanstvenih izpostavah, v organizaciji in s finančno podporo avstrijskega ministrstva za znanost, ki je v Ljubljani zaživela z izjemno uspešno izpostavo Avstrijskega inštituta za vzhodno in jugovzhodno Evropo, se je prvič oblikovala v prijateljski družbi, ki se je zbrala v Moritschevem stanovanju. Za njeno uresničitev je bilo odločilno, da je vselemu večeru poleg gostitelja, dr. A. Suppana, dr. F. Bistra, dr. W. Lukana in podpisanega prisostvoval tajnik tedanjega avstrijskega ministra za znanost. Takratni tajnik ministra dr. Buseka je bil dr. Peter Mahringer, ki je bil tudi Moritschev sošolec. Mahringer je zamisel prenesel ministru, ta pa je dal nato pobudi ne le »zeleno luč«, temveč tudi najpotrebnejša sredstva. Danes delujejo ljubljanski podobne avstrijske znanstvene izpostave še v Budimpešti, Sofiji, Bratislavi in Sankt Poltnu, odprli pa naj bi ju tudi v Zagrebu in Beogradu. Moritsch je v času, ko je še delal in bival na Dunaju, zbral okoli sebe tudi skupino raziskovalcev, ki je pripravljala in pripravila knjigo o zgodovini prostora med »Alpami in Jadranom«. Pri tem se je v razgovorih in srečanjih sodelavcev projekta kmalu izkazalo, kako težko je pri takšnem, regionalno in nadnacionalno zasnovanem delu preseči tradicionalne nacionalne okvire, saj vrste raziskav, ki bi lahko omogočile široko zasnovano regionalno sintezo, preprosto ni bilo. Zgodovinski priručnik »Alpe-Adria« je bil eden najljubših Moritschevih projektov, čeprav je ideja regionalnega gospodarskega in kulturnega sodelovanja v alpsko-jadranskem prostoru z novimi političnimi razmerami po razpadu Jugoslavije in osamosvojitvi Slovenije in Hrvaške nekoliko izgubila na pomenu. Toda za Andreja Moritscha je bila bolj kot aktualna politična relevantnost pomembna nad in transnacionalna usmeritev projekta, zato lahko le obžalujemo, da je knjiga izšla šele po njegovi smrti.

Med številnimi projekti, ki jih je Moritsch prebudil po vrnitvi na Koroško in se nadaljujejo tudi po njegovi smrti, je tudi mednarodna poletna šola v Bovcu, katere se je poleg slovenskih, avstrijskih in italijanskih predavateljev udeležujejo študentje treh dežel. Bovška zgodovinsko-geografska poletna šola je prvi in v »alpsko-jadranskem« prostoru edinstven poskus te vrste, po Andrejevi zamisli pa naj bi imela predvsem tri cilje: proučevanje posameznih geo-zgodovinskih vprašanj, ki povezujejo tri dežele in njihove obmejne regije; jezikovno izpopolnjevanje v nemščini, italijanščini, slovenščini in celo furlanščini, saj se je zdelo Moritschu Furlanijo in Furlane na vsak način potrebno pritegniti k sodelovanju, ter konkretno spoznavanje med študenti in učitelji treh dežel, ki naj bi ga popestrilo seznanjanje z bovško in tolminsko pokrajino ter njenimi ljudmi. Moritsch je aktivno sodeloval tudi v drugih, zlasti socialno-geografskih projektih, ki so raziskovali možnosti skupnega gospodarskega in infrastrukturnega načrtovanja v trikotniku Koroška-Furlanija-Slovenija in pri tem trdno verjel, da lahko takšne zamisli, če so uspešne, postanejo vzor tudi za obmejno in večnacionalno povezovanje tudi drugod v Evropi.

Moritschevo stališče, da je narod v bistvu miselni konstrukt z ideologijo, ki temelji v prav tako skonstruiranih »zgodovinskih slikah« (pri tej tezi se je opiral na Ernsta Gellnerja, Benedikta Andersona in Erica Hobsbawama), je naletelo med nekaterimi slovenskimi kolegi na bolj ali manj glasno nasprotovanje in ugovore. Toda istočasno so bilateralna avstrijsko-slovenska srečanja, ki so razpravljala o nacionalnih stereotipih in avtostereotipih na obeh straneh Karavank potrdila prenekatero Moritschevo tezo in oceno. Moritscheve kritike slovenskega zgodovinopisja so bile v tem smislu dobrodošla podpora zlasti srednji in mlajši generaciji slovenskih raziskovalcev, ki so se oddaljili od tradicionalnih, ozko nacionalno zamejenih zgodovinskih razlag in si prizadevali (oz. si še danes prizadevajo) oblikovati sodobnejši, nacionalno in ideološko manj obremenjen odnos do bližnje in bolj oddaljene preteklosti.

Andrej Moritsch je za svoja prizadevanja pri povezovanju slovenskih in avstrijskih zgodovinarjev in za svoje mednarodne projekte leta 1999 dobil visoko priznanje ambasadorja Republike Slovenije v znanosti. Za številne pobude, nepozabna srečanja in vezi, ki jih je tako uspešno vzpostavil in vzpostavil med nami, smo mu iskreno hvaležni tudi kolegi z obeh strani meje, Andrej Moritsch pa se je trajno zapisal tako v zgodovino avstrijskega kot slovenskega zgodovinopisja.

Peter Vodopivec